

„RITRAR PARLANDO IL BEL”
Tanulmányok Király Erzsébet tiszteletére

Szerkesztette
SZEGEDI ESZTER FALVAY DÁVID

A szerkesztésben közreműködött
ERTL PÉTER

L'Harmattan
Budapest, 2011

SÁRKÖZY PÉTER

A MAGYAR–OLASZ KULTURÁLIS
KAPCSOLATOK ALAKULÁSA AZ ELSŐ
VILÁGHÁBORÚ KITÖRÉSÉT
MEGELŐZŐ ÉS A HÁBORÚT KÖVETŐ ÉVEKBEN
*Guido Romanelli 1919. évi missziójának
hatása a magyar közvéleményre*

Olaszország 1915. évi belépése az első világháborúba az antanthatalmak oldalán nem érte teljesen váratlanul sem Németországot, sem Ausztriát, annál inkább a magyarországi közvéleményt, mely a „hagyományos olasz–magyar barátság” alapján elvárta volna a szeretett Itáliától, az olasz néptől, hogy ha már nem akart a tengelyhatalmak oldalán részt venni a háborúban, legalább semlegességét őrizze meg. Ehelyett a világháború egyik legvéresebb frontjává vált az Isonzo–Piave és a Karszt-hegység vidéke, ahol több százezer olasz, osztrák, cseh, horvát, magyar katona vesztette életét.

Hogy milyen sokkot jelentett az Itália-mániában szenvedő magyar értelmiségiek számára Olaszország hadba lépése Ausztria–Magyarország ellen, jól mutatja a *Nyugat* 1915. június 16-i „Olaszország-ellenes” száma, benne az akkor épp az *Isteni Színjáték* fordításán dolgozó Babits Mihály keserű írásával, melyben Dantét idézve az általa imádott Olaszországot útszéli nőnek nevezi, aki pénzért áruba bocsájtotta magát („Non donna di province ma bordello”; *Purgatorio*, VI, 78).¹ De még ennél is tragikusabb volt a szintén Itáliába szerelmes nagy festő, Gulácsy Lajos reakciója Olaszország hadba lépésének hírére. A század elejétől főleg Itáliában élő és dolgozó neves magyar festő épp azért menekült 1914-ben az akkor még semleges országba, hogy ezáltal mentesüljön a katonai szolgálat alól. De a háború ott is utolérte, és Itália hadba lépése után mint „ellenséges ország” polgárát internálták, illetve csak akarták, mert a festő ettől olyan idegállapotba került, hogy elmeógyógyintézetbe kellett szállítani, majd a Nemzetközi Vöröskereszt segítségével szállították haza. A háború alatt

¹ Babits Mihály, Itália. *Nyugat*, 1915. június 16., 639–646.

elméje teljesen elborult, és többé nem festett, hiszen hogyan tudta volna gyönyörű olasz neoreneszánsz álmoképeit tovább festeni, amikor a képek szereplői lövészárkokban készültek egymás legyilkolására. Ezt idézi Gulácsy Lajos barátja, a költő Juhász Gyula is, Gabriele D’Annunziohoz írt versében (*Gabriele D’Annunzionak*), melyben a visszatérő refrén mindig azt kérdezi a háborút kívánó interventista olasz költőtől: „S te meg akarnád ölni az öcsémet?”

A felelősen gondolkodó magyar emberek (köztük Tisza István kormányfő) számára tragédia volt a világháború kitörése, mely a véráldozatokon túl azzal is fenyegetett, hogy amennyiben a tengelyhatalmak vereségével ér véget, az egyúttal az ezeréves Magyarország felbomlását fogja eredményezni, ami a háború végén az utódállamok megalakulásával be is következett. Ezzel szemben a hivatalos osztrák–magyar propaganda szisztematikusan készítette fel a közvéleményt a „kutya Szerbia” elleni háborúra, és a hadüzenet megküldését országshoz nagy ováció fogadta. Ez a magyarázata annak, hogy csak keveseknek sikerült „embernek” maradni az „embertelenségben”, köztük a *Nyugat* folyóirat költőinek, mindenekelőtt Ady Endrének, Babits Mihálynak és az akkor még a folyóiratban publikáló Kassák Lajosnak sikerült már a világháború elején felismerni, hogy az új háború Európa összes népére szenvedést és pusztulást fog hozni, és azonnal felemelték szavukat a még soha nem látott méretű öldöklés ellen. Hasonlóképp tragédiát jelentett számukra, hogy a háború nemcsak az „ősi ellenségeket” állította szembe egymással, mint a franciákat a németekkel, hanem a baráti nemzeteket is, így az olaszt és a magyart. A *Nyugat* 1915-i évfolyamában egymás után jelentek meg Babits nagy háborúellenes versei, a *Recitativ*, a *Miatyánk*, a *Játszottam kezével*, melynek felségsértő kitétele miatt (hogy inkább ontaná vérének kedvese kisujjáért, mint a királyéért) elveszti tanári állását. Ekkor érte a hír, hogy a szeretett Itália, melyet második hazájának tekintett, szintén hadba lépett Magyarország ellen. Így született meg fent idézett keserű írása Olaszország ellen, melyet, hogy igazán értsük, együtt kell olvasnunk az *Itália* című szonettel és az élete végén írt „szerelmi vallomással”, a *Termini* című fiúfolyóirat 1941. évi magyar számába írt *Itália és Pannónia* című tanulmányával.

A magyar nemzet Itáliához fűződő baráti érzéseit Babits szerint a történelem határozta meg. Itália, a római pápa adta Szent István koronáját, a cassinói bencések alapították a később Pannonhalmának nevezett Márton-hegyi apátságot, és adták Magyarországnak második szentjét, Szent

Gellért püspököt, Szent Imre herceg nevelőjét. A második magyar király, Szent István közvetlen utódja, Orseolo Péter és az utolsó Árpád-házi magyar király, III. András is „olasz” volt, őt pedig a nápolyi Anjouk követték a magyar trónon.² Az „olasz” Károly Róbert királyságával és fiával, Nagy Lajossal kezdődik a magyar királyság két legdicsebb százada, mely az olasz mintájú humanista udvart tartó Mátyás király haláláig (1490), illetve a mohácsi veszig tartott. Ez idő alatt kiváló olasz művészek és humanisták százai keresték fel Magyarországot, és dicsérték műveikben a magyar földnek gazdagságát, lakóinak bátorságát. Hasonlóképp magyarok ezrei zarándokoltak Rómába, Szent Péter és a keresztény mártírok sírjához, illetve folytatták tanulmányaikat a híres itáliai egyetemeken, Bolognában, Padovában, Ferrarában és később, az ellenreformáció idején, Rómában.³

Az Itáliából Zsigmond és Mátyás udvarába érkező humanisták hatására alakult ki a magyar humanizmus és reneszánsz jellegzetesen „olaszos” művészete, és az itáliai egyetemeken tanuló és onnan hazatérő több ezer magyar fiatal értelmiségi hatására formálódott a magyar kultúra és irodalom „olasz iránya”,⁴ mert nem a véletlen játéka eredménye, hogy a XV–XVIII. század szinte minden nagy magyar költője, Janus Pannoniustól Balassi Bálinton át Zrínyi Mikósig, Faludi Ferencig, Csokonai Vitéz Mihályig és Kisfaludy Sándorig olasz költői modellek alapján formálták saját eredeti költői hangjukat, ahogy Csokonai Vitéz Mihály írta versében: „az olasz negédes kertjében” szedtek „drága narancsokat”.⁵

Az olasz egyetemeket látogató magyar fiatalokat, egyházi értelmiségieket a XVIII–XIX. században felváltották az Itáliában állomásozó magyar ezredek katonái és tisztjei, köztük nem kevés költővel és íróval, mint Amadé László, Kisfaludy Sándor, Jósika Miklós vagy Széchenyi István, ugyanis Észak-Itália legnagyobb része az utrechti és az aacheni békét követően másfél századon át a Habsburg Birodalomhoz tartozott (Trento, Trieszt, Friuli tartomány, valamint a fiumei és isztriai tengerparti vidék egészen az első világháború végéig). És mint Stendhaltól tudjuk, az itáliai katonai

² Jászay Magda, *Párhuzamok és keresztveződések*, Budapest, Cicero, 2001; Péter Sárközy, *Letteratura ungherese – Letteratura italiana*, Roma, Sovera, 1997.

³ Monay Ferenc, *Római magyar gyóntatók*, Roma, Ars-Graf, 1956; Veress Endre, *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyvei és iratai*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1941.

⁴ Horváth János, *A magyar irodalom fejlődéstörténete*, Budapest, Akadémiai, 1976, 211–212.

⁵ Sárközy Péter, „Az olasz negédes kertjében”. *A magyar–olasz irodalmi kapcsolatok és az olasz árkádikus költészet hatása a magyar irodalomban*, Budapest, Mundus, 2008.

szolgálat egyúttal az olasz művészet megismerését is jelentette. A XIX. században kezdődött el a magyar képzőművészek és írók Itália-járása. Ferenczy Istvántól Markó Károlyig és fiaig, Szoldatics Ferentől Gulácsy Lajosig és Csontváry Kosztká Tivadarig, majd a római „magyar iskola” művészeiig húzódik az Olaszországban dolgozó magyar művészek sora.

A képzőművészek mellé hamar felzárkóznak az írók és tudósok, egyre nő a XIX. századvégi Magyarországon is az olasz történelem és művészet csodálóinak száma, akik a XIX. század közepi európai forradalmak elültével az első adandó alkalommal Itáliába mentek, mint Péterfy Jenő, Riedl Frigyes vagy Elek Artúr és költőbarátai, Ady, Babits, Kosztolányi, Móricz Zsigmond, hogy ott csodálják meg az európai történelem és művészet emlékeit, illetve hogy – mint Ábel Jenő, Fraknoi Vilmos, Veress Endre és kutatótársaik – olasz könyvtárakban gyűjtsék össze a magyar történelem itáliai emlékeit. Így alakult ki a XIX. század végén a magyar irodalom „Itália-mániás”⁶ iránya, melynek nem egy remekművet köszönhetünk, mint Ady Endre *Nyárdélutáni hold Rómában* című verse, Babits *Itália*-ciklusa (*Itália, Zrínyi Velencében, San Giorgio Maggiore, Esti kérdés* stb.), Kosztolányi, Juhász Gyula és Szabó Lőrinc eksztatikus Olaszország-versei, Szerb Antal *Utas és holdvilága*, Cs. Szabó László *Római muzsikája*, Fenyő Miksa, Genthon István, Szauder József és mások itáliai esszéketei.⁷

Az olaszoknak – természetesen – kevésbé jelentett vonzerőt Magyarország, de Itáliában is hamar megváltozott a kezdeti „magyarok nyilaitól ments meg minket” hangulat, és attól kezdve, hogy a török megjelent a Balkán-félszigeten, Magyarország vált a „kereszténység védőpajzsává”, a nagy magyar királyok, Nagy Lajos, Zsigmond és Mátyás udvara pedig elkápráztatta az oda látogató olasz kereskedőket és művészeket, mint azt

⁶ Babits Mihály írja 1908-ban, olaszországi útja után Juhász Gyulának: „amint látod, italomániában szenvedek”. *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezése*, szerk. Belia György, Budapest, Akadémiai, 1959, 173. Péterfy Jenőről tudjuk a barátok visszaemlékezéséből, hogy inkább szeretett volna a Pinción fenyőtoboz lenni, mint Pesten reálgimnáziumi tanár, és depressziójában az öngyilkos pisztolygolyót is az Itáliából hazafelé tartó vonaton röpítette a fejébe. Vö. Riedl Frigyes, *Magyarok Rómában*, Budapest, 1898; Zimándi P. István, Péterfy Jenő utolsó éve. *Irodalomtörténet*, 1957/4, 478.

⁷ Sárközy Péter, „Minek a selymes víz, a tarka márvány?” A Nyugat-nemzedékek Itália-élménye. *Jelenkor*, 1981/10, 914–924; Sárközy Péter, *Róma mindannyiunk közös hazája. Magyar emlékek Rómában – Magyarok emlékei Rómáról*, Budapest, Romanika, 2010; illetve Sárközy Péter, Ungheresi in Italia da Jenő Péterfy a László Cs. Szabó. In *Italia ed Ungheria dagli anni Trenta agli anni Ottanta*, a cura di Péter Sárközy, Budapest, Universitas, 1998, 139–150.

az *Albertiek édenkertje* novelláiból, Coluccio Salutati leveleiből, Antonio Bonfini, Galeotto Marzio és más olasz humanisták leírásaiból tudjuk. Egy olasz humanistához, Rhodiginushoz fűződik ez a mondás is: „Extra Hungariam non est vita”.⁸

A XVI–XVII. században pedig olaszok százai, ezrei harcoltak a török Magyarországról való kiűzéséért, majd Buda visszafoglalásáért, melyet Itália-szerte misékkal, tűzijátékokkal, színelőadásokkal ünnepeltek. De a magyarok iránti igazi rokonszenv a Risorgimento idején alakult ki, amikor a két nemzet hazafiai együtt harcoltak a Habsburg elnyomás ellen. Magyar légió alakult Itáliában, Alessandro Monti olasz légiója pedig Magyarországon harcolt. És amikor a magyar szabadságharcot leverik, a magyar forradalmárok, katonák Itáliában folytatják a harcukat a harmincnégy évig Torinóban élő Kossuth Lajos vezetésével. A hősi halált halt Tüköry Lajos nevét minden palermói ismeri, Türr István, Garibaldi tábornokának emlékét Nápolyban dombormű, a római Gianicolón mellszobor örökíti meg. Petőfi Sándor pedig, amióta a nagy olasz költő, Giosuè Carducci beemelte a szabadság költőinek panteonjába, az egyik legtöbbet fordított külföldi költőnek számít Olaszországban, és legalább egy verse szerepel minden olasz középiskolai irodalomkönyvben.⁹

A magyar nemzet olasz nép iránt érzett rokonszenvének igen szép megnyilvánulása volt az az előbb spontán, majd államilag szervezett segélynyújtás, mely a száz évvel ezelőtti, 1908. december végi szörnyű messinai földrengés hírére egész Magyarországot mozgósította. A magyar lapok 1908 utolsó napjaitól kezdve rendszeresen beszámoltak Messina város és Reggio Calabria pusztulásáról és a földrengést követő járványokról, emberi tragédiákról, a városban élő magyarok sorsáról, a messinai operaházban fellépő magyar énekesnő (Koralek Paula) sérüléséről, arról, hogy Wekerle Sándor miniszterelnök és Vaszary Kolos hercegprímás azonnal megkezdtek a segélygyűjtés szervezését, melynek koordinálását Kossuth Ferenc kereskedelmi miniszterre, Kossuth Lajos fiára bízták. A lapok beszámoltak arról is, hogy a szicíliai partok közelében lévő három magyar hajó („Andrássy”, „Matlekovics”, „Nagy Lajos”) azonnal a sebesültek Palermóba szállításába kezdett. A messinai földrengésről több könyv is született

⁸Tarnay Andor, *Extra Hungariam non est vita...*, Budapest, Akadémiai, 1969.

⁹Petőfi olasz fogadtatásáról több tanulmány olvasható a *Rivista di Studi Ungheresi* című római hungarológiai folyóirat 1998. évi, a magyar forradalom és a költő halálának 150. évfordulója alkalmából szerkesztett különszámában: vö. Roberto Ruspanti, L’immagine romantica di Petőfi in Italia. *Rivista di Studi Ungheresi*, 1998, 11–20.

a tragédiát közvetlenül átélők, illetve szemlélők részéről, ezek közül is kiemelkedik Tormay Cécile „Városok a ravatalon” című írása, mely 1909-ben jelent meg a *Napkeletben*, majd később a *Küzdelmek, emlékezések* című kötetében (1937).¹⁰

A magyar–olasz kulturális együttélésnek majd egy századon keresztül külön „székhelye” is volt, az isztriai Fiume, a magyar „Szent Korona legszebb gyöngye”. 1778-tól a kis isztriai halászfalu, Fiume (a mai Rijeka) olasz lakossága azt kérte Maria Teréziától, hogy a város a Habsburg Birodalmon belül ne a Horvát Bánság részét alkossa, hanem közvetlenül a Magyar Királyság része legyen (*corpus separatum regni Hungariae*). A városban, mely a XIX. század végére Trieszt mellett az Adriai-tenger egyik legvirágzóbb, negyvenezer lakosú kikötővárosává vált, 1870 és 1915 között példásan valósult meg a magyar–olasz kulturális szimbiózis.¹¹ Ennek a kulturális együttélésnek (a fiumei fordítóknak) köszönhető, hogy a XIX–XX. századi magyar irodalom alkotásai igen nagy számban jelentek meg olasz fordításban, hasonlóképp a magyar italianisztika is sokat köszönhet a Budapestre költözött fiumei tanároknak. Ugyanakkor a fiumei olaszok sohasem titkolták, hogy olasz hazafiaknak érzik magukat, és végső céljuk az, hogy az Olasz Királysághoz tartozzanak.

Az olasz irredenták végül elérték, hogy Olaszország, ha egy év késéssel is, de belépjen a világháborúba, mert ettől várták a Risorgimento beteljesedését, Trento, Trieszt, Fiume és Friuli–Venezia Giulia „felszabadítását”, Olaszországhoz csatolását. Így az egykori „barátok”, a magyarok és olaszok ellenséges lövészárkokba kerültek, de tudjuk az első világháborús visszaemlékezésekből, hogy az olaszok a „németek” és „osztrákok” ellen harcoltak, míg a fogságba esett magyar katonákat továbbra sem tekintették ellenségnek, a fogolytáborokban a körülményekhez képest megpróbálták emberségesen (barátian) viselkedni velük, és ahol csak lehetett, az Itália földjén elhantolt idegen katonák emlékét máig megőrizték.¹²

A magyar közvéleményben komoly megrázkódtatást, Fenyő Miksa szavaival „skizofrén helyzetet”¹³ jelentett Olaszország magyar rajongói

¹⁰ Péter Sárközy, *L'eco ungherese della catastrofe di Messina e di Reggio Calabria*. In *Il terremoto di Messina 1908–2008*, a cura di Giovanna Motta, megjelenés előtt.

¹¹ Fried Ilona, *Emlékek városa, Fiume*, Budapest, Ponte, 2001; Péter Sárközy, Fiume, punto di incontro della cultura italiana ed ungherese. In *Letteratura ungherese – Letteratura italiana*, 180–195.

¹² Vö. Florio Banfi, *Az első világháború magyar emlékei*. In Florio Banfi, *Magyar emlékek Itáliában*, szerk. Kovács Zsuzsa és Sárközy Péter, Szeged, SZTE BTK Olasz Tanszék, 2005.

számára, hogy a „baráti” Itália is részt vett abban a háborúban, melynek eredményeképp az ezeréves Magyarország eltűnt az európai térképről, és hogy az 1918. október 31-i fegyverletételt követő november 4-i Vittorio Veneto-i olasz áttörés után csak az osztrák és magyar katonák kerültek hadifogságba, míg a cseh, horvát és román egységek felszerelve utazhattak haza, hogy aztán a lefegyverzett és elvérzett Magyarország ellen fordítsák fegyvereiket.

Ebben a teljes levertségben és kiszolgáltatottságban – megítélésem szerint – épp Guido Romanelli ezredes 1919. évi magyarországi missziója volt az első áttörés. Hogy jogos volt-e vagy sem Romanelli budapesti tevékenységének ilyen értékelése a magyar közvélemény részéről, hogy túlzottak voltak-e ezek az illúziók vagy sem, az más kérdés. Mindenesetre Budapest lakossága úgy érezhette, hogy az *olaszok* másként viselkednek a legyőzött és magalázott Magyarországgal, mint a győztes hatalmak többi képviselői, mindenekelőtt a francia tiszték, hogy a cseh és román tiszték viselkedéséről ne is beszéljünk.

Igaz, Guido Romanelli ezredes budapesti missziója alatt túl sokat nem tudott tenni, hiszen sem Olaszországnak nem volt a térségben jelentősebb katonapolitikai súlya, sem neki nem volt meg a megfelelő katonai rangja, pozíciója, diplomáciai tekintélye.¹⁴ De az, hogy fellépett a ludovikás tiszték megmentéséért (hasonlóképp később segített az úgynevezett tanácskormány tagjainak külföldre menekülésében), és mindenekelőtt fellépett a román hadsereg rablóhadjárataival szemben, már elég is volt ahhoz, hogy Magyarországon újraéledjen a magyar–olasz barátság mítosza, mely mögött természetesen az az illúzió rejtett – és ez meg fogja határozni a két világháború közti Magyarország külpolitikáját is –, hogy Olaszország segíteni fogja a magyar hadsereg újrafelfegyverzését, illetve Magyarországnak azon törekvését, hogy legalább azokat az elcsatolt részeket, ahol a magyar lakosság van többségben, visszakapja. Egyébként már Károlyi Mihálynak is ilyen reményei voltak a háború után. Ezért küldte a háború előtt hosszabb ideig Firenzében élő filozófust, Fülep Lajost 1918 végén Fiuméba, majd Olaszországba a köztársasági kormány megbízottjaként, abban bízva, hogy a professzornak olaszországi kulturális kapcsolatai révén sikerül kapcsolatba lépnie az olasz politika meghatározó

¹³ Vö. Fenyő Miksa, Önéletrajzom. *Új Látóhatár*, 1964, 490; illetve ibidem, 1965, 29–44; valamint Tibor Melcer, Miksa Fenyő e l’Italia. In *Italia ed Ungheria*, 151–159.

¹⁴ Szabó Mária, *A Romanelli-misszió*, Budapest, Mundus, 2009.

személyiségeivel. Más kérdés, hogy Fülep „olasz kapcsolatai”, Giuseppe Papini, Gabriele D’Annunzio ekkor épp Fiume elfoglalásával voltak elfoglalva és nem azzal, hogy segítsenek „igazságot” szolgáltatni a legyőzött „ellenségnek”, így a művészettörténész professzor itáliai diplomáciai küldetése, éppúgy mint Károlyi Mihály kül- és belpolitikája, teljes kudarcba fulladt.¹⁵

Ezek az Itáliához, a „hagyományos olasz–magyar barátságához” fűzött remények állnak Romanelli nagy magyarországi népszerűsége mögött, ennek eredménye, hogy később is ünnepelték az egyébként történeti-politikai szempontból jelentéktelen súlyú olasz ezredest, mert őt tekintették az új, Magyarország pártját fogó olasz külpolitika első képviselőjének, mint azt a II. Viktor Emánuel-emlékmúzeumban kiállított magyar díszkard is tanúsítja, melybe vésvé ez olvasható: „Romanelli ezredesnek a hálás magyarok”.

Romanelliéhez hasonló tisztelet és szeretet majd csak a budapesti Olasz Kultúrintézet második világháború utáni igazgatóját, D’Alessandro professzort fogja övezni, aki negyven évvel később magyar fiatalok százainak segített az 1956. évi magyar forradalom után Olaszországba menni, ahol folytathatták egyetemi tanulmányaikat.¹⁶ Természetesen itt kell megemlétenünk Giorgio Perlascát is, aki személyes bátorságával több ezer zsidó honfitársunk életét mentette meg 1944 végén, de mivel ő mint „spanyol fasiszta” lépett fel Eichmannal és a magyar nyilasokkal szemben, és akadályozta meg, hogy a „spanyol házakban” összesereglett menekülteket elvigyék, így hőstettét a kilencvenes évekig sem Magyarországon, sem Olaszországban nem „illett” említeni.

A két világháború közti magyar–olasz külpolitikai és katonapolitikai kapcsolatok alakulását sajátos módon a kulturális kapcsolatok felújítása,

¹⁵ Fülep Lajost 1919 végén az új, ellenforradalmi kormány újra kiküldte Olaszországba, hogy ott próbálja meg elérni az olasz közvélemény régi magyarbarát érzéseinek visszaállítását. Ennek céljára Rómában *Ungheria* címmel folyóiratot alapított, ám sem a folyóirat, sem Fülep újabb küldetése nem bizonyult hosszú életűnek. Vö. *Fülep Lajos levelezése*, II, szerk. Csanak Dóra, Budapest, Akadémiai, 1990; *Fülep Lajos emlékkönyv. Cikk, tanulmányok Fülep Lajos életéről és munkásságáról*, szerk. Timár Árpád, Budapest, Magvető, 1985; József Takács, I viaggi di Lajos Fülep in Italia. In *Kapcsolatok. Tanulmányok Jászay Magda tiszteletére*, szerk. Tima Renáta, Budapest, Íbisz, 2002, 144–149.

¹⁶ Mihályi Géza, Egy szemtanú emlékei olasz tükörből nézve. In *Magyar írók emlékezése 1956-ra – Poeti ungheresi e la rivoluzione del 1956*, szerk. Sárközy Péter és Paolo Tellina, Roma, Casa Editrice Università degli Studi di Roma La Sapienza, 2007, 202–207.

majd elmélyítése és annak széles körű médiavisszhangja kísérte, illetve részben az készítette elő.

1921-ben Dante halálának hatszázadik évfordulója adta az első alkalmat a magyar–olasz kulturális kapcsolatok látványos felújítására. Kis-Magyarország különböző városaiban és az elcsatolt területek magyar többségű városaiban, így Kolozsvárott is,¹⁷ fényes ünnepségeket tartottak a nagy olasz költő tiszteletére, aki már hatszáz évvel korábban óvta Magyarországot, hogy ne hagyja magát másoktól félrevezetni („Oh beata Ungheria, se non si lascia / più malmenare [...]”; *Paradiso*, XIX, 142–143).¹⁸

A Dante-ünnepségek igen hamar az Olaszország iránti rokonszenv nyilvánítását hangsúlyozó rendezvényekbe és a kapcsolatok erősítését hivatott intézmények létrehozásába torkolltak. Így létesült 1920 májusában a magyar–olasz kulturális kapcsolatok ápolására a Corvin Mátyás Társaság, melynek elnökségét a Magyar Tudományos Akadémia akkori elnöke, Berzeviczy Albert vállalta.¹⁹ A Társaság, a Fiuméből hazatért magyar tanárok (Zambra Alajos, Fest Aladár, Kőrösi Sándor) közreműködésével folyóiratot jelentetett meg (Gerevich Tibor professzor, a Római Magyar Akadémia alapító igazgatója szerkesztésével) a magyar–olasz kapcsolatok kutatása és olaszországi népszerűsítése céljára. Az olasz nyelvű folyóirat, a *Corvina* húsz éven keresztül, egészen Olaszország fegyverszüneti kérelméig, 1943-ig évi hat számban jelent meg²⁰ és jutott el az európai érdeklődésű olasz értelmiségiek kezébe.²¹

1923-ban az olasz állam tett gesztust, amikor visszaadta a Magyar Tudományos Akadémiának a háború alatt megszüntetett Római Magyar

¹⁷ Emerico [Imre] Várady, *La letteratura italiana e la sua influenza in Ungheria*, I, Roma, Istituto per l’Europa Orientale, 1934, 431–439; Péter Sas, József Hirschler (1874–1936), un prelado „dantista” di Kolozsvár. *Rivista di Studi Ungheresi*, 2008, 83–85.

¹⁸ Vö. Péter Sárközy, „La beata Ungheria”, Roma, Lithos, 2009.

¹⁹ Vö. Berzeviczy Albert a Corvin Mátyás Társaság alapításakor tartott beszéde, mely a *Corvina*, 1921/1. számában olvasható.

²⁰ Paolo Ruzicska, *Storia sentimentale di una rivista: „Corvina” (1921–1955)*. *Rivista di Studi Ungheresi*, 1989, 111–114; Zsuzsa Kovács – Paolo Ruzicska, „Corvina”. *Rassegna italo-ungherese, 1921–1955. Indice generale*. *Ibidem*, 114–135; *Rassegna di Studi Ungheresi*, 1990, 89–103.

²¹ Így talált rá Benedetto Croce a *Corvina* 1942. évi számában József Attila *Mama* című versére. Vö. *La Critica*, 1942; illetve Sárközy Péter, *Croce József Attiláról, József Attila Crocéről*. In *Benedetto Croce 50 anni dopo – Benedetto Croce 50 év után*, szerk. Kelemen János – Takács József, Budapest, Aequicum, 2004, 461–464.

Történeti Intézetet. Magyarországon egyre több (40) középiskolában vették be az olasz nyelv tanítását, a Budapesti Tudományegyetemen 1806 óta létező olasz tanszék mellett új egyetemi olasz intézetek létesültek a szegedi, pécsi, majd a debreceni egyetemen, olasz vendégtanárok (Rodolfo Mosca, Carlo Tagliavini, Enzo Siciliano, Gaetano Trombatore) meghívásával.

Klebensberg Kuno 1924-es, majd Bethlen István 1927. évi olaszországi látogatását követően, és a látogatás alkalmával aláírt magyar–olasz barátsági szerződés értelmében létesült 1927/28-ban Rómában a Magyar Akadémia és a római, majd a milánói egyetemen a két első olaszországi egyetemi magyar tanszék,²² és az olasz diákok rendszeresen vettek részt az 1927-ben létesült Debreceni Nyári Egyetem kurzusain. 1935-ben Rómában Benito Mussolini és Hóman Bálint aláírták a két ország közötti – máig érvényben lévő – kulturális egyezményt, melynek alapján 1935-ben megalakult a magyarországi Olasz Kultúrintézet.²³

Ebben az időben Magyarország és a magyar irodalom nagy népszerűségegre tett szert Olaszországban. Az olasz olvasóközönség számára egymás után adták ki olasz fordításban az úgynevezett „polgári” vagy „lektúr” irodalom alkotásait, Aszlányi Károly, Bánffy Miklós, Bethlen Margit, Biró Lajos, Csathó Kálmán, Erdős Renée, Földes Jolán, Földi Mihály, Gulácsy Irén, Harsányi Zoltán, Heltai Jenő, Herczeg Ferenc, Hunyady Sándor, Ignác Rózsa, Körmendi Ferenc, Márai Sándor, Molnár Ferenc, Passuth László, Pekár Gyula, Surányi Miklós, Tormay Cécile, Török Sándor, Zilahy Lajos, Zsigray Judit és más magyar írók regényeit, de hála a fordítóknak, a XX. századi modern magyar irodalom képviselőinek (Babits Mihály, Karinthy Frigyes, Kodolányi János, Kosztolányi Dezső, Móricz Zsigmond, Németh László, Rónay György, Szabó Dezső, Tamási Áron) regényei is az olasz olvasóközönség kezébe kerülhettek.²⁴ Hasonlóképp igen nagy népszerűségnek örvendtek a '30-as évek Olaszországában a korabeli magyar filmek. Jogosan adta tehát Antonio Rosselli a magyar film

²² Lajos Pásztor, Le origini dell'Accademia d'Ungheria in Roma. In *Un istituto scientifico a Roma: L'Accademia d'Ungheria (1895–1950)*, a cura di Péter Sárközy e Rita Tolomeo, Cosenza, Periferia, 1993, 9–29; *Rivista di Studi Ungheresi*, 2005 (numero speciale per il 75° anniversario della fondazione della Cattedra di Lingua e Letteratura Ungherese presso l'Università degli Studi di Roma).

²³ Giorgio Petracchi, Un modello di diplomazia culturale: l'Istituto Italiano di Cultura per l'Ungheria, 1935–1943. In *Italia ed Ungheria*, 59–86.

²⁴ Sárközy Péter, Magyar irodalom Olaszországban. *Kortárs*, 2002/6, 92–100.

olaszországi fogadtatásáról írt könyvének az *Amikor a Cinecittà magyarul beszélt* címet.²⁵ A regényekből, filmekből megismert Magyarország (és mindenekelőtt elegáns fővárosa, Budapest) a harmincas években az olasz elit-turizmus célországává vált.

Miközben a Bethlen István, majd ezt követően a Gömbös Gyula, illetve Teleki Pál által irányított magyar külpolitika az olasz gazdasági érdekekre hivatkozva igyekezett Olaszországot a magyar revíziós törekvések mellé állítani, a magyar írók, Herczeg Ferentől (aki a Revíziós Liga elnöke volt) Fenyő Miksaig (aki nemcsak a *Nyugat* szerkesztője, hanem egyúttal a GYOSZ elnöke is volt), kísérleteket tettek arra, hogy a nemzetközi közvéleményt, mindenekelőtt az olaszokat, Magyarország pártjára állítsák.

Kosztolányi Dezső már 1921-ben egy „irredenta antológiát” szerkesztett *Vérző Magyarország. Magyar írók Magyarország területéért* címmel (melynek szerzői között találjuk Cholnoky Jenőt, Erdélyi Józsefet, Gárdonyi Gézát, Herczeg Ferencet, Hevesi Sándort, Krúdy Gyulát, Lyka Károlyt, Oláh Gábort, Rákosi Jenőt, Schöpflin Aladárt, Tolnai Vilmost, Tormay Cécile-t, Tóth Árpádot és Zilahy Lajost), maga Kosztolányi pedig versben „sikoltott” segítségért Európa költőihöz (*Magyar költők sikolya Európa költőihöz 1919-ben*). Hasonlóképp emelte fel szavát versek sorában Babits Mihály (*Csonka Magyarország, Dal az esztergomi bazilikáról*), aki ugyan tudta, hogy az *igazi hazát* nem a határok jelentik, de következetes háborúellenes magatartása jogán igazságot követelt a megalázott magyar nemzetnek.²⁶ Más költők, mint Gulyás Pál és Dsida Jenő is versekben fordultak Olaszországhoz, mely az akkori közvélemény szemében az egyedüli európai nemzet volt, mely a magyar ügy szolgálatába állt.²⁷

²⁵ Alessandro Rosselli, *Quando la Cinecittà parlava in ungherese*, Soveria Mannelli, Rubettino, 2005. Magyar fordításban: *Amikor a Cinecittà magyarul beszélt*, Szeged, SZTE BTK Olasz Tanszék, 2005.

²⁶ Babits Mihály, *Az igazi haza. Új Világ*, 1919. február; Babits Mihály, *Magyar költő kilencszáztizenkilencben. Nyugat*, 1919. november. Vö. Tibor Melczer, *Un poeta europeo. Liberalismo, cattolicesimo, nazionalismo ed europeismo nell'opera di Mihály Babits*. In *Venezia, Italia e Ungheria tra decadentismo e avanguardia*, a cura di Zsuzsa Kovács e Péter Sárközy, Budapest, Akadémiai, 1990, 323–337.

²⁷ Roberto Ruspanti, *E il vento della puszta soffiò sul Colosseo... L'ode „All'Italia” (1936–1938) di Pál Gulyás*. In *Italia ed Ungheria*, 165–180; Amedeo Di Francesco, *Russia, Romania, Polonia e Grecia nella poesia di Jenő Dsida*. In *Studi sull'Europa Orientale*, a cura di Italo Costante Fortino ed Edmond Çali, Napoli, Dipartimento di Studi dell'Europa Orientale, 2007, 123–138.

Az olasz nép és az olasz nemzet megszólítása reményében jelentette meg olasz nyelven Fenyő Miksa a volt igazságügy-miniszterrel, Nagy Elemérel együtt szerkesztett két kötetet a trianoni béke igazságtalanságáról: *Trianon e le sue conseguenze* (Budapest, 1927), *Il trattato di pace di Trianon* (Budapest, 1931), melyeket később újabb olasz nyelvű politikai írások követtek (Veridicus, *Non esiste pace senza la soluzione del problema danubiano. Il fatale trattato di pace del Trianon*, Budapest, 1934; Italus Viator, *La questione transilvana*, Milano, 1934).

Ez az Olaszországhoz fűződő illúzió, mely egyaránt áthatotta a közvéleményt és a politikai újságírást, egészen a szövetségesek dél-olaszországi partraszállásáig és az olasz fegyverszüneti kérelemig, 1943-ig tartott. A magyar közvélemény (és néhány politikus is) abban reménykedett, hogy a fasiszta Olaszország ellensúlyozni tudja a német nemzetiszocializmus pángermán világhatalmi törekvéseit, és Magyarország majd olasz és német segítségével (következmények nélkül) visszakaphatja az első világháború után elcsatolt magyarlakta területeket. Más kérdés, hogy az olasz külpolitika egyaránt ápolta az olasz–magyar és az olasz–román kulturális kapcsolatokat; mit sem számított, hogy nemcsak a Nemzeti Múzeum kertjében került felállításra a Forum Romanum egyik oszloptörredéke, hanem a „román Kolozsvarott” is a capitoliumi farkasszobor másolata, mert a magyar közvéleményben Guido Romanelli 1919. évi magyarországi missziója óta erősen élt a hit: az olaszok „szeretnek bennünket” és „az olaszok a pártunkra állnak”.²⁸ Természetesen ezért az illúzióért és az azt követő csalódásért nem Romanelli ezredest terheli a felelősség, hiszen ő csak jó katonaként és igazi emberként igyekezett végrehajtani a rábízott feladatot.

²⁸ A magyar irredenta törekvések Olaszországhoz fűzött reményeit és Olaszország Észak-Erdély visszacsatolásában betöltött katonadiplomáciai szerepét elemzi Alessandro Vagnini most megjelent monográfiájában: *L'Ungheria nella guerra dell'Asse (1939–1943)*, Cosenza, Periferia, 2007. Vö. Sárközy Péter, Az új olasz történész generáció munkái a második világháború alatti magyar területi revíziókról és a háború utáni „vörös Erdélyről”. *Hadtörténeti Közlemények*, 2008/1, 100–106.